

Розділ 2. ТВОРЧИЙ УЧИТЕЛЬ-ПРОФЕСІОНАЛ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ ТА ПОРІВНЯЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

УДК 378+37.091(045)

© 2018

Дмітренко Н.Є.

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В ОРГАНІЗАЦІЇ АВТОНОМНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається роль викладача в організації автономного навчання на різних етапах становлення автономного студента. У роботі представлені різні погляди відомих зарубіжних науковців з проблеми дослідження. Автор надає характеристику найуживанішим термінам *helper*, *facilitator* і *counsellor*, які пов'язані з поняттям "викладач автономного учня (студента)". У статті наведені методичні рекомендації для викладачів іноземної мови у роботі зі студентами у процесі реалізації автономного навчання іноземною мовою, а також акцентується увага на готовності викладача до формування автономності студента.

Ключові слова: автономне навчання, викладач-помічник, викладач-порадник, викладач автономного учня (студента), готовність викладача до формування автономності студента.

Постановка проблеми у загальному вигляді... В сучасних умовах зростання інтеграції українських закладів вищої освіти у світову систему освіти, коли наука, освіта й інформаційні технології стрімко розвиваються, одним з головних завдань педагогіки й методики навчання іноземних мов виступає розвиток в людині стійкої потреби до неперервної самоосвіти, автономного навчання та формування стратегій самонавчання як основи її майбутньої професійної і соціальної діяльності.

Українські дослідники, прийнявши за основу положення зарубіжних педагогів і психологів щодо концепції автономного навчання, продовжують розробку даної проблеми, відносно української системи освіти з урахуванням її специфіки та освітніх традицій у відповідності до загальних положень особистісно-орієнтованого навчання, гуманістичної спрямованості та демократизації освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Концепція навчальної автономії вперше з'явилася в методиці навчання іноземних мов завдяки проекту Ради Європи і Британської ради з навчання іноземних мов (the Council of Europe's Modern Languages Project) в 1971 році. Одним із результатів цього проекту стала поява мовного центру (Centre de Recherches et d'Applications en Langues (CRAPEL)) в університеті Нансі у Франції, який швидко перетворився в центр досліджень і практичного застосування отриманих результатів в даній сфері. Метою проекту стало надати дорослим можливість отримувати освіту з вивчення іноземних мов протягом всього життя (lifelong learning). Самостійне управління власним навчанням включало в себе постановку цілей, організацію навчального процесу, а також оцінку виконаної роботи. Результатом такого навчання було формування навички навчальної автономії. У подібних центрах обов'язково працюють консультанти, які допомагають учням подолати труднощі в навчанні.

Проте, навіть при високому рівні навчальної автономії, викладач залишається незамінним учасником навчального процесу. Повна автономія ідеалістична, тому той, кого навчають, як і раніше потребує допомоги викладача. Основною формою взаємовідносин учня і вчителя стає співпраця. Традиційно, вчитель служив джерелом інформації, "транслятором" знань. В рамках нового підходу, вчитель повинен навчити учня самостійно здобувати знання, стати його наставником.

Формулювання цілей статті... Мета статті – дослідити роль і функції викладача у процесі організації автономного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження... Дослідники автономного навчання великої уваги приділяють ролі викладача в процесі навчання. Цікавою видається думка П. Воллера, який виділив три, на його думку, обов'язкові умови для розвитку навчальної автономії:

1. Перехід контролю над процесом навчання від учителя до учня.
2. Партнерські відносини з учнями (negotiations with learners).
3. Спостереження викладачем за методикою викладання, навчальними стратегіями і способом взаємодії

[6, с. 101].

На думку Л. Дікінсона у традиційному навчанні викладач несе відповідальність за організацію заняття, підбір навчальних матеріалів і за проведення самого заняття. Він сам оцінює роботу студентів і планує наступні заняття. Проте, як вважає Л. Дікінсон, викладач може розділити частину цієї відповідальності зі своїми студентами, які здатні відповідати за такі аспекти в процесі навчання як, наприклад, постановка навчальних завдань, підбір навчальних матеріалів, оцінка досягнутих результатів. Іншими словами, мова йде про навчання у

співпраці, при якому викладач організовує свої заняття таким чином, щоб якомога більше залучати студентів до процесу навчального управління і поступово передавати їм частину відповідальності за їх навчання.

Висловлені вище положення пояснюють визначення автономності, яке дає Л. Дікінсон: термін автономність описує ситуації, в яких студент повністю несе відповідальність за прийняття і здійснення рішень, які стосуються його подальшого навчання. Повна автономність не передбачає причетності викладача або навчального закладу. Автономний студент незалежний від навчальних матеріалів [7, с. 11].

Зарубіжні дослідники ще не дійшли єдиної думки при визначенні терміна, який би краще всього характеризував "викладача автономних студентів". В зарубіжній методичній практиці використовуються наступні поняття: викладач-помічник (*helper*); викладач, який "полегшує" процес навчання (*facilitator*); викладач-радник (*counsellor, adviser*); викладач-координатор (*co-ordinator*); викладач-консультант (*consultant*); викладач-ментор (*mentor*); викладач-джерело (*a resource person*).

Надамо характеристику найуживанішим термінам *helper, facilitator i counsellor*.

А. Таф був серед перших дослідників автономного навчання, який використовував термін *helper* і визначив перелік персональних характеристик ідеального викладача-помічника. Л. Дікінсон уточнив даний перелік, додавши другу групу характеристик, яка представляє викладача в ролі помічника студентів при організації їх навчальної діяльності і яка вимагає від викладача наступних знань і умінь [7, с. 123-124]:

– знання рідної мови студентів для того, щоб уникнути труднощів в спілкуванні і мінімізувати ризик непорозуміння;

– знання мови, що вивчається;

– вміння проводити опитування студентів з метою виявлення їх побажань і вимог до навчального процесу (*needs analysis*);

– вміння визначати цілі і завдання;

– вміння проводити лінгвістичний аналіз;

– знання ресурсних джерел;

– вміння складати навчальні матеріали;

– знання процедури оцінювання та самооцінювання;

– знання навчальних стратегій;

– адміністративні та управлінські вміння;

– вміння організації ресурсного центру.

Л. Дікінсон зазначає, що було б занадто оптимістично сподіватися знайти викладача, що володіє всіма перерахованими характеристиками. Незважаючи на це, дані вміння і знання є необхідними для викладача-помічника, отже, їх важливо враховувати при психологічній та методологічній підготовці фахівців в галузі автономізації навчання.

Одним з перших теоретиків, який визначив термін викладач-*facilitator*, вважається М. Ноулз. Застосування зазначеного терміну підтримують такі дослідники, як Р. Брокет, Р. Хіемстра, С. і Дж. Паулел.

Г. Холек, аналізуючи характеристики викладача-*facilitatora*, що обговорюються в роботах зарубіжних дослідників з самокерування, індивідуалізації та автономізації навчання, узагальнює їх до виділення двох груп, які він називає 1) *психологічно-соціальна підтримкою* і 2) *технічною підтримкою* [6, с. 102].

Перша група характеристик включає в себе:

– *особисті якості викладача* (турботу, підтримку, терпимість, толерантність, емпатію, відкритість);

– *здатність мотивувати студентів* (стимулювати студента, допомагати долати труднощі, розсіювати невпевненість, бути готовим вести діалог зі студентами);

– *здатність підвищити свідомість студентів* (допомогти їм усвідомити користь і необхідність навчання, спрямованого на формування навчальної автономності).

Низку завдань, що передбачає технічна підтримка викладача-*facilitatora*, Д. Боуд обмежує трьома основними, до яких він відносить:

– *допомога студентам у плануванні та проведенні автономного навчання* за допомогою використання *needs analysis*, визначення проміжних і кінцевих цілей навчання, графіка роботи, вибору навчальних матеріалів і організації інтерактивних видів діяльності;

– *допомога студентам в оцінюванні своїх результатів* (оцінювання початкових, проміжних і кінцевих результатів, моніторинг, самооцінювання, оцінювання інших студентів);

– *допомога студентам в набутті знань, навичок і умінь*, необхідних для глибокого усвідомлення навчального процесу, визначення навчальних стилів і відповідних стратегій.

Термін викладач-*counsellor* в зарубіжній літературі асоціюється з індивідуальним навчанням, роботою в ресурсному центрі або з будь-якою навчальною ситуацією, коли підписуються навчальні контракти між викладачем і студентами.

Ф. Рілі, М. Греммо і Д. Абу використовують термін викладач-*порадник*, характеризуючи роль викладача в ресурсному центрі CRAPEL. Дослідник Ф. Рілі уточнює, що процедура “поради” з боку викладача не є “простою, стандартною діяльністю”, так як включає в себе:

- презентацію інформації;
- проведення діагнозу;
- проведення оцінки;
- переговори;
- допомогу;
- консультацію [6, с. 119].

Ф. Рілі розглядає процедуру “поради” як особливу категорію комунікативної ситуації і в більш широкому концептуальному значенні як форму управління знаннями. Порівнюючи традиційного викладача, який передає свої знання в певних дозах за одиницю часу, викладач-*порадник* виступає ініціатором знань в інформаційному просторі, пояснюючи студентам особливості процесу придбання знань і стратегії роботи з інформацією.

Різницю в поведінці традиційного викладача і викладача-*порадника* Ф. Рілі ілюструє наступними характеристиками [6, с. 122]:

Традиційний викладач:

1. Визначає цілі і завдання.
2. Визначає зміст курсу.
3. Вибирає навчальні матеріали.
4. Визначає місце, час проведення заняття, темп.
5. Визначає навчальні завдання.
6. Ініціює і керує навчальною діяльністю.
7. Контролює навчальну діяльність.
8. Веде облік, задає домашнє завдання.
9. Презентує вокабуляр і граматику.
10. Пояснює.
11. Відповідає на питання.
12. Оцінює.
13. Тестує.
14. Стимулює.
15. Хвалить, карає.

Викладач-*порадник*:

1. Виявляє інформацію щодо цілей, потреб і бажань.
2. Чому, для чого, як, як довго; подача і пояснення інформації.
3. Пропонує навчальні матеріали та інші джерела інформації.
4. Пропонує організаційні процедури.
5. Пропонує методологію.
6. Слухає, реагує.
7. Інтерпретує інформацію.
8. Знайомить з метакогнітивними процесами.
9. Презентує матеріали.
10. Аналізує навчальні стратегії.
11. Пропонує альтернативні процедури.
12. Пояснює способи проведення самооцінки.
13. Коментує проведення самооцінки.
14. Виявляє впевненість.
15. Надає підтримку.

Дослідники відзначають, що доцільно починати формування умінь автономної навчальної діяльності під контролем викладача. Проте, ролі учня і викладача дещо видозмінюються. Учні набувають більшої свободи у виборі стратегій, постановки завдань і цілей свого навчання. Викладач, в свою чергу, допомагає зробити цей вибір. Умовно процес становлення повноцінного автономного учня Є. О. Насонова пропонує поділити на чотири етапи: 1) етап підготовки, 2) етап тренування, 3) етап практики і 4) етап самооцінки [4, с. 321-322].

На першому етапі завдання викладача сформувати позитивний настрій до вивчення навчального предмета, максимально зацікавити учня, ознайомити з навчальними стратегіями, що дозволяють організувати автономну навчальну діяльність з вивчення / оволодіння іноземною мовою, усунути можливі труднощі.

На другому етапі викладач допомагає учневі вибрати власний (індивідуальний) стиль вивчення іноземної мови, інтегруючи ті / інші навчальні стратегії в самостійну діяльність з урахуванням його уподобань.

На третьому етапі вже можна говорити про відносно повну автономію, тобто учень здатний до автономної навчальної діяльності без участі викладача.

На четвертому рівні учень може самостійно оцінювати досягнуті результати і проводити корекційну роботу в разі потреби.

Таким чином, основна робота по формуванню і розвитку навчальної автономії здійснюється викладачем на перших двох етапах. В. В. Борщова і Я. Г. Григорян пропонують наступні рекомендації для викладачів іноземної мови [1, с. 47-48] у роботі з учнями у процесі реалізації автономного навчання іноземною мовою:

- пропонувати планувати навчальний процес спільно;
- пропонувати учням різноманітні способи вивчення матеріалу;
- ознайомити з ресурсами інтернету;
- інтегрувати інноваційні технології в процес вивчення іноземної мови;
- формувати навчальні стратегії учнів;
- сприяти у формуванні груп самонавчання;
- використовувати технологію портфолію;
- періодично колективно обговорювати результати самостійної роботи.

Аналіз науково-педагогічної і методичної літератури дозволив виявити різні погляди науковців на роль викладача в організації автономного навчання. Частина західних дослідників вважають, що в умовах повної автономності студент несе всю відповідальність за своє подальше навчання, що передбачає непричетність викладача або навчального закладу. Низка зарубіжних вчених Хофстеде, Тріандіс (Hofstede G., Triandis H.), що займаються вивченням різних типів культур і крос-культурною психологією, в своїх дослідженнях виявили, що в індивідуалістичній культурі (США, Європа) люди вважають за краще діяти як окремі особистості, тобто незалежно, автономно. Високий ступінь індивідуалізму передбачає, що людина сама піклується про себе і несе повну відповідальність за свої дії. У пріоритеті особисті цілі, самодостатність, можливість вибору. Такі люди відкриті новому досвіду. І навпаки, в колективістичному суспільстві (Японія, Китай, Росія), людям з дитинства прищеплюють повагу до груп, до яких вони належать. У колективістичній культурі працівники очікують, що організація буде займатися їх особистими справами і захищати їх інтереси; керівники дотримуються традиційних поглядів на форми підтримки активності підлеглих [8; 9], що, на наш погляд, може перешкоджати формуванню автономності.

На відміну від зарубіжної педагогіки у пострадянській науці переважає думка про незамінну роль педагога при автономному навчанні, який не просто керує, а супроводжує навчання, тому автономне навчання і називають частково співкеріваним навчанням.

На нашу думку, з урахуванням сформованих в Україні культурно-історичних особливостей особлива роль в автономному навчанні студентів ЗВО належить педагогу з урахуванням особливостей формальної освіти. Під формальною освітою ми розуміємо "організацію навчання, що відповідає п'яти основним вимогам:

- 1) в спеціально призначених для навчання установах;
- 2) зі спеціально підготовленим персоналом;
- 3) веде до отримання загально визнаного документа про освіту;
- 4) систематизована;
- 5) характеризується цілеспрямованою діяльністю учнів" [2].

Одне із завдань вищої освіти полягає в тому, щоб навчити студентів вчитися, що передбачає спеціальне навчання навичкам, що сприяють успішному здійсненню навчальної діяльності. Б. А. Лapidус зазначає, що найважливіше значення набуває "цілеспрямоване формування певних якостей, звичок, ціннісних установок, від яких залежить результативність навчальної діяльності. Центральне місце тут займає формування адекватних мотивів навчання" [3, с. 5].

Не менш важливим є готовність викладача до формування автономності студентів, що часто вимагає перебудови всього освітнього процесу: активного застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), використання нових форм і методів роботи, готовності викладача перекласти частину відповідальності за навчання на студента та інше.

Викладачам доцільно підвищувати кваліфікацію, удосконалювати свою професійну компетентність, вміння і навички використання ІКТ в процесі формування автономності студентів. Сучасні технології вимагають від педагога інформаційної мобільності, інноваційності, здатності йти в ногу з часом. Для викладача, який залучений у процес автономного навчання, важливо:

- 1) бути мотивованим на оптимізацію освітнього процесу для формування автономності учнів;

2) бути зацікавленим у створенні і використанні нових форм навчання і їх інтеграції з іншими формами навчання;

3) знати види і основні системи електронного навчання, їх основні переваги та недоліки;

4) використовувати основні можливості та прийоми роботи таких систем для організації групового методу роботи, проміжного і підсумкового тестування, візуалізації навчального матеріалу, організації спільної роботи, оцінювання робіт, спілкування і консультування;

5) оцінювати якість навчання, скласти індивідуальну траєкторію навчання, виявляти й усувати недоліки.

Поділяємо думку Є.М. Шиянова про те, що в новому тисячолітті головною функцією педагога є створення умов для того, щоб освітній процес став творчістю особистості, яка сама здійснює свою освітню діяльність [5].

Висновки... Отже, організація автономного навчання є однією з необхідних умов для становлення сучасного фахівця, що вимагає певної готовності як зі сторони студента, так і зі сторони викладача. Подальшого розгляду потребує позиція учня і його функції в автономному навчанні, а також дефінітивний аналіз понять "автономія учня" і "суб'єкт автономії".

Використана література:

1. Борщёва В. В. Развитие учебной автономии студентов в процессе изучения иностранного языка в неязыковом вузе / В.В. Борщёва, Я.Г. Григорян // Вестник Московского государственного гуманитарного университета им. М.А. Шолохова. Педагогика и психология. – 2014. – № 1. – С. 43-48.
2. Воронин А.С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике / А. С. Воронин. – Екатеринбург : Изд-во УГТУ-УПИ, 2006. – 135 с.
3. Лapidус Б. А. О необходимости специальной воспитательной работы со студентами языкового вуза в интересах повышения эффективности аудиторных занятий (к постановке проблемы) / Б. А. Лapidус // Иностраные языки в высшей школе : учеб.-метод. пособие. – М. : Высшая школа, 1982. – Вып. 17. – С. 5-18.
4. Насонова Е.А. Развитие учебной автономии студентов неязыковых вузов при обучении иноязычному общению / Е.А. Насонова. // Вестник гуманитарного факультета Ивановского государственного химико-технологического университета. – 2009. – №4. – С. 318-322.
5. Шиянов Е.Н. Гуманизация педагогического образования: состояние и перспективы / Е. Н. Шиянов. – Ставроп. гос. пед. ин-т. – Ставрополь, 1991. – 206 с.
6. *Autonomy and independence in language learning* / Edited by Phil Benson and Peter Voller. – London and New York: Longman, 1997, 270 p.
7. Dickinson L. *Self-instruction in language learning*. – Cambridge University Press, 1987, 200 p.
8. Hofstede G. *Culture's consequences*. Beverly Hills, CA : Sage, 1980.
9. Triandis H.C. Collectivism and individualism: A reconceptualization of a basic concept in cross-cultural psychology. In G. K. Verma & C. Bagley (Eds.), *Personality, attitudes, and cognitions*. London : MacMillan, 1988, P. 60-95.

Дмитренко Н. Е.

РОЛЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ОРГАНИЗАЦИИ АВТОНОМНОГО ОБУЧЕНИЯ

В статье рассматривается роль преподавателя в организации автономного обучения на разных этапах становления автономного студента. В работе представлены различные взгляды известных зарубежных ученых по проблеме исследования. Автор предоставляет характеристику часто употребляемым терминам helper, facilitator и counsellor, которые связаны с понятием "преподаватель автономного ученика (студента)". В статье приведены методические рекомендации для преподавателей иностранного языка в работе со студентами в процессе реализации автономного обучения на иностранном языке, а также акцентируется внимание на готовности преподавателя к формированию автономности студента.

Ключевые слова: автономное обучения, преподаватель-помощник, преподаватель-советчик, преподаватель автономного ученика (студента), готовность преподавателя к формированию автономности студента.

Dmitrenko N.E.

THE ROLE OF TEACHER IN THE ORGANIZATION OF AUTONOMOUS LEARNING

The article reveals the role of a teacher in the organization of autonomous learning at different stages of the formation of an autonomous student. The paper presents different views of well-known foreign researchers on the research problem of the article. It is considered on the understanding of the essence of the teacher's role and his/her functions while autonomous learning in psychological and pedagogical research papers. The author describes the most commonly used terms "helper", "facilitator" and "counselor", which are related to the concept of "teacher of an autonomous pupil (student)". The article gives methodological recommendations for teachers of foreign languages in work with students in the process of implementation of autonomous learning of the foreign language, and it is also focused on the readiness of the teacher to training of the student autonomy in the educational process. It is stressed on the necessity of continuous professional development of a teacher of autonomous learning. The main abilities of the teacher of autonomous learning are presented in the article.

The author presents and analyses the factors that influence on the successful implementation of autonomous learning and have become an incentive to increasing the popularity of the foreign language, and the concept of autonomous learning throughout the world.

Based on the theoretical and practical prerequisites of autonomous learning and the main ideas of the concept, the author concludes that any person is at some stage of autonomy, and the task of educators is to help the student to check the current level of prevailing academic autonomy and plan further opportunities on the formation of strategies and levels of autonomous learning.

The study of the problem of autonomous learning remains current, in connection with the increased need for self-education for the successful functioning of the individual in the society of a globalizing environment and the development of innovative technologies.

Key words: *autonomous learning, teacher-helper, teacher-counselor, teacher of an autonomous student (student), teacher's readiness to formation of student's autonomy.*

Подано до редакції 12.12.2018.

УДК 378+37-044.247

© 2018

Мороз М.О.

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

У статті запропоновано теоретичний огляд вітчизняної та зарубіжної систем освіти з позицій реалізації інтеграційного підходу до викладання навчальних дисциплін. Обґрунтовано необхідність пошуку нових підходів до вирішення завдань сучасної школи в умовах активної глобалізації усіх сфер соціальної дійсності та стрімкого інформаційного розвитку суспільства. Визначено особливості розвитку освітнього процесу та передумови впровадження в нього інтеграційних тенденцій. З'ясовано, що сучасні освітні моделі мають чітке особистісно зорієнтоване спрямування, що пояснюється вимогами сучасного соціокультурного простору, яскравими ознаками якого є високий рівень науково-технічного розвитку, швидкі зміни в усіх сферах людської діяльності, інформаційна насиченість та різноманітність. Доведено, що з огляду на такі особливості нашого сьогодення підвищуються вимоги і до сучасної освіти, спрямованої на розвиток творчих здібностей особистості, самостійного критичного мислення, формування цілого ряду життєвих компетентностей, що дозволить бути мобільними, гнучкими, творчими в будь-яких ситуаціях.

Ключові слова: *освіта, інтеграція, навчально-виховний процес, інтегративний підхід, вітчизняна школа, комплексні програми, освітня галузь.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Особливості розвитку сучасної освіти відображають всезагальну інформатизацію нашого суспільства, формування нового інформаційно-комунікативного середовища в різних галузях знань. За таких умов перед освітньою сферою постає надзвичайно важливе завдання підготовки та виховання не просто обізнаної особистості, а, насамперед, особистості, що володіє певними життєвими та професійними компетентностями, яка була б здатна творчо мислити, застосовувати отримані знання у своїй професійній діяльності а також брати активну участь у створенні нових знань та технологій. Саме такий професіонал стане основою розвитку суспільства. Відповідну підготовку він зможе отримати за умов ефективної системи освіти, зорієнтованої на оптимально позитивні результати в майбутньому. Тому освіта повинна стати одним із головних векторів розвитку суспільства в цілому

Серед великої кількості освітніх систем, що протягом всієї своєї історії застосовувало людство, є й такі, що не втратили своєї актуальності й сьогодні, але з огляду на нові знання, сучасні суспільно-економічні, культурні традиції, потребують подальшого вдосконалення та розвитку. До таких систем належить система єдності наукових знань, в основі якої знаходиться глибокий аналіз взаємозв'язків між різними явищами і процесами, та об'єднання їх у єдину систему. Така ідея дала початок формуванню поняття «інтеграція».

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Починаючи з XVII століття, з часів становлення педагогіки як науки (Я. А. Коменський – основоположник дидактики), професія вчителя отримала наукове обґрунтування в працях таких педагогів, учених, філософів як Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, Й. Ф. Гербарт, А. В. Дистервег, письменників та поетів Л. М. Толстой, Г. С. Сковорода, Т. Г. Шевченко та ін. Вчені стверджували, що вчитель має бути чесною, діяльною, наполегливою людиною, живим взірцем доброчесності, яку потрібно прищеплювати учням; бути освіченим та працелюбним; безмежно любити свою справу; ставитися до учнів по-батьківськи, збуджувати інтерес учнів до знань.

Перспективи розвитку інтегративно-предметного навчання закріплені у низці освітніх державних нормативних документів, зокрема, в Державному стандарті початкової загальної освіти, де зазначені не окремі предмети, а освітні галузі. Як бачимо, вперше за тривалий час нормативний документ орієнтує на інтеграцію самого змісту освіти, на можливість його гнучкої варіативної організації.

Особливості інтеграції в освіті, її форми та види активно досліджують І. Бех, М. Вашуленко, К. Гуз, В. Загвязинський, М. Іванчук, В. Ільченко, І. Козловська, Ю. Мальований, Ю. Самарін тощо. Актуальними та значущими в освітньому просторі України є дослідження ідеї інтегрованого впливу різних видів мистецтва на формування особистості (Н. Аніщенко, Е. Белкіна, Л. Ващенко, Л. Масол, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Тарасенко, Г. Шевченко).

Формулювання цілей статті... З огляду на активне впровадження інтегративного підходу до навчання на всіх рівнях сучасної освіти постає необхідність у критичному аналізі поняття «інтеграція» з позиції його впровадження в освітній процес навчальних закладів України. Тому метою статті є історичний огляд впровадження інтегративних тенденцій у вітчизняному та зарубіжному освітньому просторі. Для реалізації